

ივანე სურგულაძე

ქართული
სამართლის
ისტორიის
ფუძარქები

რუის-ურბნისის 1103 წლის საეკლესიო კრების ქეგლისწერა

ქართული სამართლის ისტორიის შესასწავლად დიდი მნიშვნელობა აქვს ადგილობრივი ქართული საეკლესიო კრებების დადგენილებებს, რომელთაც მოქმედი კანონის მნიშვნელობა ჰქონდათ. ასეთ ძეგლებს ეკუთვნის რუის-ურბნისის ძეგლისწერა.

რუის-ურბნისის საეკლესიო კრება მოწვეული იყო დავით აღმაშენებლის ინიციატივით; ეს კარგად ჩანს ძეგლის სათაურიდანაც: „ძეგლისწერა წმიდისა და ღრმთივ შეკრებულისა კრებისაჲ, რომელი შემოკრიბა ბრძანებითა და კეთილად მსახურისა და ღმრთივ დაცვულისა მეფისა ჩუენისა დავით აფხაზთა და ქართველთა, რანთა და კახთა მეფისასა, პირთათჳს რომელნი ქუემო მოკსენებულ არიან“¹.

სახელმწიფო ხელისუფლების გაძლიერებისათვის ბრძოლის პროცესში დავითი ცდილობდა ეკლესიის დამორჩილებას. იგი შეებრძოლა მსხვილ ფეოდალებს და მათ შორის ეკლესიასაც. თვით ძეგლში არის აღნიშნული, რომ რუის-ურბნისის კრების მიზანი იყო, განეხილა „საეკლესიოთა და სამღვდლოთა“ საქმეები და არა სარწმუნოებრივ-აღმსარებლობითი, დოგმატიკური საკითხები².

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის გადმოცემით, ეკლესიას დაუფლნენ „ქუაბ ავაზაკნი“, რომლებმაც „მამულობითი“, ე.ი. გვარი-შვილობითა და ქონებით დაიპყრეს „საეპისკოპოსონი, ვითარცა

1. ქართული სამართლის ძეგლები, III, ი. დოლიძე რედ., 1970, გვ. 106.

2. ქართული სამართლის ძეგლები, III, ი. დოლიძის რედ., 1970, გვ. 114; ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, I, 1928, გვ. 40.

ავაზაკთა“ . „მამულობით“ ეპისკოპოსის თანამდებობათა მომსახურებმა მათდამი დაქვემდებარებული ეკლესიის მსახურნიც „მათნივე მსგავსნი“ დაადგინეს . „მამულობით“ საეკლესიო თანამდებობათა დამპყრობნი „ღირსებით“ ამ თანამდებობის შეუფერებლნი იყვნენ .

„მამულობით“ ეკლესიის თანამდებობათა დამპყრობნი ფეოდალების ოჯახებიდან იყვნენ, რომლებიც მეფის ხელისუფლებას ებრძოდნენ. ამიტომაც, მემატთანეს გადმოცემით, დავით აღმაშენებელმა მოიწვია რუის-ურბნისის საეკლესიო კრება, რომლის მიზანს შეადგენდა დემოკრატიული რეფორმების გატარებით ეკლესია მეფის ხელისუფლებისათვის დაემორჩილებინა, აგრეთვე „მათვართა და წარჩინებულთა შვილნი, რომელთა უწესობით დაეპყრნენ საყდრები“, გადაეყენებინა და ამ ღონისძიების შედეგად მეფის ხელისუფლება გაეძლიერებინა .

ნ. ურბნელის მიხედვით, სამეფოს გაძლიერება დავით აღმაშენებელს გამიზნული ჰქონდა მსხვილი ფეოდალების დასუსტების გზით: „კრების სახელითა და შემწეობით მეფეს სწადდა გაეძლიერებინა სამეფო ტახტის მნიშვნელობა, ფეოდალების ძალა მოესპო, მთავარნი და ერისთავნი დაემორჩილებინა, დაესუსტებინა“ . ავტორის შეხედულებით, დავითს სურდა სახელმწიფო ეკლესიაზე ძალა დაეყენებინა, ე.ი. ეკლესია სახელმწიფოსათვის დაემორჩილებინა .

ნ. ურბნელი სავსებით მართებულად აღნიშნავს, რომ მეფის ჩანაფიქრის მიხედვით, ძველისწერა „სასულიერო წოდების უმაღლეს წარმომადგენლებს ებრძვის“, მათ წინააღმდეგ არის მიმართული. ეს არის მთავარი . რასაკვირველია, ძველისწერა, სხვადასხვა სახის დანაშაულს ითვალისწინებს; მაგალითად, მექრთამეობას (სამღვდელო საქმიანობის უმეცარიის დანიშვნას ამ თანამდებობაზე ქრთამით), ანგარებას, ოჯახში სხვადასხვა სახის უწესრიგობას და სხვა. მაგრამ ეს არ არის მთავარი, მთავარია მეფის ხელისუფლების გაძლიერება.

1. ქროლის ცხოვრება, I. ს. ყაუხჩიშვილის რედ. 1955. გვ. 327.

2. იქვე

3. იქვე

4. იქვე გვ. 328.

5. ნ. ურბნელი. ჩუნი საეკლესიო სჯულისმდებლობა. ძველის წერა. ვახ. „ავერია“. 1888. N.38.

6. ნ. ურბნელი. ჩუნი საეკლესიო სჯულისმდებლობა. ძველის წერა. ვახ. „ავერია“. 1888. N.46.

7. პოსტ. ვახ. „ავერია“. 1888. N.75.

ივ. ჯავახიშვილი ძეგლისწერას ყოფს 4 ნაწილად: 1. შესავალი, 2. დადგენილებანი, 3. დავითის შესხმა, 4. გამოჩენილ ქართველ მოღვაწეთა მრავალჯამიერი (ცოცხლების) და საუკუნო ხსენება (მიცვალებულების)¹.

კ. კეკელიძის აზრით, ძეგლი სამი ნაწილისაგან შედგება: 1. შესავალი, 2. კანონები, ე.ი. დადგენილებანი და 3. სინოდიკონი². შესავალს მოსდევს დადგენილებები, ანუ კანონები, შემდეგ წინადადება: „მეფესა დავითს მონაზონი არსენი“. ეს ერთგვარი სათაურია და მის ქვეშ მოცემულია დავით ალმაშენებლისადმი მიმართული შესხმა, ქება-დიდება. შესხმა ვრცელია, ხასიათდება შედარებებით, რომელთა მიზანია მეფის განდიდება: „ჰაეროვანი ხარ, ვითარცა სამყაროჲ ხილულისა. სოფლისა შორის, საჩინო ვითარცა მზე ვარსკვლავთა შორის... ძლიერი, ვითარცა ლომი მხეცთა შორის... მტკიცე, ვითარცა ანდამატი... ბრძენ, ვითარცა სოლომონ“ და სხვა. დავითის შესხმა მოცულობით დაბეჭდილი წიგნის ორ გვერდზე ცოტა ნაკლებია, ხოლო ძეგლისადმი დართული სხვა პირთა მოსახსენებელი – ერთ გვერდსა და სტრიქონს შეიცავს. ივ. ჯავახიშვილი ვარაუდობს, რომ არსენ მონაზონი, შესაძლებელია, საეკლესიო კრების მდივნის მოვალეობას ასრულებდა; მაშინ ძეგლის შემდგენელი არსენია, ე.ი. მას ეკუთვნის არა მარტო დავითის შესხმა, არამედ ამ შესხმის წინა და მომდევნო ნაწილიც³.

ამრიგად, ძეგლში მოხსენიებული არსენი, იყალთოელია⁴.

დავითის შესხმაში წერია, რომ ეს შესხმა „ძღუნად მოგართუნა შენ მწყობრმან შენთა“, ე.ი. საეკლესიო კრებამ⁵.

1. ივ. ჯავახიშვილი. ქართული სამართლის ისტორია, I, 1928, გვ. 42-43.

2. კ. კეკელიძე. ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, 1951, გვ. 542. „სინოდიკონი“ ბიზანტიაში ეწოდებოდა კანსაკუთრებულ საეკლესიო სამსახურს, რომელიც შემოღებული იყო 843 წელს მართლმადიდებლური ეკლესიის მწვალებლებზე გამარჯვების ნიშნად. როცა აღდგა ხატის თაყვანისმცემლობა, ამ წირვის დროს ქვას უძღვნიდნენ მართლმადიდებლობასათვის მებრძოლი (როგორც ცოცხლებს, ისე გარდაცვლილი). ხოლო კრებულებს – წველაკრულებს.

3. ივ. ჯავახიშვილი. ქართული სამართლის ისტორია, I, 1928, გვ. 42.

4. იმ. ვაბიძაშვილი რეის-ურბნაის „ძველიწერის“ ავტორის ვინაობასათვის, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია, კ. კეკელიძის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, სამეცნიერო სემია, XIV, კვლევათა საბჭოთა კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის, თბილისი, 1972, გვ. 7-10.

5. ქართული სამართლის ძეგლები III, თბილისი, 1970, გვ. 123.

როგორც ჩანს, საეკლესიო კრებას დაუდგენია, რომ დავითს საგანგებო შესხმა მიართვას და ეს საქმე არსენისათვის დაუვალდებია. დავითის შესხმა ძეგლისწერის სხვა ნაწილებისაგან გამოირჩევა ხატოვანი შედარებებით, რაც ცხადყოფს ავტორის ფართო ერუდიციასა და მის სამწერლო ნიჭს. არსენმა ამ ნაწილის ავტორად თავი დაასახელა იმიტომაც, რომ, როგორც ჩანს, ეს ნაწილი საეკლესიო კრების მიერ სჯა-ბაასის საგნად არ გამხდარა, შესწორება არ შეუტანიათ, მაშინ როდესაც სჯულდების სხვა ნაწილი გაცხოველებულ კამათს გამოიწვევდა. რასაკვირველია, ასეთი კამათი და მსჯელობა განსაკუთრებით ძეგლის დადგენილებათა ნაწილს შეეხებოდა. შესაძლებელია რაიმე შესწორება ძეგლის ბოლო ნაწილშია შეტანილი. ყოველ შემთხვევაში, დავითის შესხმა, მხატვრული ნაწარმოების შთაბეჭდილებას ტოვებს და გამოირჩევა როგორც ცალკე ნაწარმოები. ამასთანავე, ძეგლის ის ნაწილი, რომელიც დავითის შესხმას შეიცავს, შინაარსობრივად არ განსხვავდება მომდევნო ნაწილისაგან; მისაღებად მიგვაჩნია კ. კეკელიძის შეხედულება, რომელიც ძეგლისწერას სამ ნაწილად ყოფს, ე.ი. დავითის შესხმასა და სხვა მოღვაწეთა შესხმას ერთ ნაწილად თვლის.

შესავალში მოთხრობილია ადამიანის წარმოშობის ისტორია; ღმერთის მიერ ადამიანის გაჩენა, ადამიანის ცხოვრება სამოთხეში, ღმერთისაგან ადამიანისათვის „თვითმფლობელობის“, ე.ი. თავისუფლების მინიჭება, რაც ადამიანმა ვერ გამოიყენა თავის საკეთილდღეოდ. ის გააძევეს სამოთხიდან. შემდეგ ამას მოსდევს კაენის მიერ ძმის მოკვლა და ამის გამო ღმერთის მიერ ქვეყნის დაწყება. ადამიანთა ცოდვამ გამოიწვია წარღვნა. გოდლის შენებითა და ენათა შერევით დაისაჯა ადამიანი. შემდეგ „სოდომელთა სიბილწემ“ ღვთის რისხვა გამოიწვია. ღმერთმა მისცა ადამიანს მოსეს სჯული. ამის შემდეგაც აღგილი აქვს კერპთაყვანისმცემლობას. ვერაფერმა უშველა ცოდვილ ქვეყანას: „... სჯულნიცა უქმ იყვნეს. ბუნებითსა ვიტყვ და დაწერილსა...“¹. ქვეყნის სახსნელად მოვიდა ქრისტე და ეწამა ადამიანისათვის². ქრისტემ აღდგომისა და ამაღლების შემდეგ მოავ-

1. ქართული სამართლის ძეგლები. III. ი. დოლიძის რედ. 1970, გვ. 107-108.

2. იქვე.

ლინა 12 თავისი მოციქული, რომ ადამიანს მოადიროს „ბხელი უღრმობისაჲ“ და ასწავლოს ჭეშმარიტი სარწმუნოება. ანდრია მოციქულმა „... ყოველსა ქუეყანასა საქართველოსასა“ უქადაგა ჭეშმარიტი ღვთისადმი მსახურება. მაგრამ უამთამსვლელობაში მრავალმა ქართველმა „დაივიწყა ქადაგება“ ანდრიასი. მირიანის მეფობის დროს საქართველოს განმანათლებლად მოევლინა ნინო კაპადოკიელი¹. ნინომ გააქრისტიანა საქართველო². ამის შემდეგ საქართველოში უკვე მოქმედებდა მსოფლიო საეკლესიო კრების დადგენილებანი და წმინდა მამათა განწესებანი. ძეგლის შესავალში ჩამოთვლილია მსოფლიო საეკლესიო კრებები და „მამათა მიერ განწესებულნი ... კანონნი“³.

ღმერთის დამახასიათებელია „სიბრძნე და ძალი“. ადამიანის სახით მან შექმნა არსება, რომელიც დააჯილდოვა სიბრძნით, მაგრამ ამასთანავე, ადამიანს ახასიათებდა „თვითმფლობელობა“, ღვთის მიერ მოცემულ სიბრძნეს სძლია ეშმაკის ცდუნებამ. ამ ცდუნების არსი კი იმაში მდგომარეობდა, რომ ადამიანი ეძიებდა ახალს, ისწრაფოდა შეეცნო ის, რისი ცოდნაც ღვთის მიერ ეკრძალებოდა.

ძეგლისწერის მიხედვით, თავისუფლება ეხება სახელმწიფოსაც, თუ სახელმწიფო სუვერენულია და სხვაზე დამოკიდებული არ არის. ასეთი სახელმწიფო არის „მქონებელი დაუმონებლისა თავისუფლებისაჲ“⁴.

ძეგლისწერა სამართლის ფილოსოფიის საკითხებსაც აყენებს. მაგალითად, ძეგლისწერის მიხედვით, არსებობს ბუნებითი სამართალი, ე.ი. თანდაყოლილი. იგი უპირისპირდება პოზიტიურ სამართალს. ბუნებითი სამართალი ცნობილი იყო საბერძნეთში, რომში. ფეოდალიზმის დროს კი ბუნებით სამართალს სარწმუნოებრივი ხასიათი მიეცა და ღვთაებრივ სამართალს უწოდებდნენ, რომლითაც ბატონყმობის არსებობას ამართლებდნენ.

XVII–XVIII საუკუნეებში ბურჟუაზია ფეოდალიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში იყენებდა ბუნებით სამართალს. ძეგლისწერის მიხედვით, არსებობს ბუნებითი და დაწერილი სჯული, ე.ი. კანონი, სამართალი⁵.

1. იქვე, გვ. 109.

2. იქვე.

3. იქვე, გვ. 110–112.

4. იქვე, გვ. 122.

5. ქართული სამართლის ძეგლები, III, თ. დოლიძის რედ., 1970, გვ. 108, 113.

„დაწერილი სჯული“ არის პოზიტიური, მოქმედი, ბუნებითი სამართალი კი მისი საპირისპიროა, რომელიც ბუნებიდან ან ღვთისაგან მომდინარეობს და მას, თავის მხრივ, უნდა ემყარებოდეს პოზიტიური სამართალი.

ძეგლისწერის მიხედვით, „ყოველი ქვეყანა საქართველოსა“ ნიშნავს ერთიან საქართველოს, საქართველოს ყველა ნაწილს ერთად აღებულს შესავალში აღნიშნულია: შესავალი იმიტომ დაწერეთ („ამისთვის მოვიხსენენით“) რომ „განვჰმარტოთ“ ჩვენი დადგენილებანი¹, ე.ი. ის ზოგადი დებულებანი, რომელიც შესავალშია, ძეგლისწერის საფუძველია საეკლესიო კრების მიერ მიღებული კანონები ეხება ეკლესიის მსახურთ, მათ დანაშაულს, რომელიც შეიძლება ჩაიდინოს როგორც ეკლესიის მსახურმა, ისე ერისკაცმაც.

1) პირველ ყოვლისა, ძეგლისწერა თანამდებობიდან გადაყენებულად აცხადებს უღირს მღვდელმთავარს; უღირსად ითვლება ის მღვდელმთავარი, მღვდელი და, საერთოდ, ეკლესიის მსახური, რომელსაც, ქრისტიანული სარწმუნოების მიხედვით, სულისათვის ხორცი არ დაუთრგუნავს. ამასთანავე, ასაკიც საეკლესიო პირს შესაფერისი უნდა ჰქონდეს (ამის შესახებ ქვემოთ აღვნიშნავთ)².

2) ეპისკოპოსი უნდა იყოს არანაკლებ 35 წლის, მღვდელი – ოცდაათის, დიაკონი – ოცდახუთის, ხოლო „წიგნის მკითხველი“ – რვა წლის. ხელდასხმა უნდა ხდებოდეს ჯერ უმცროს თანამდებობაზე, შემდეგ თანდათანობით უფროსზე³.

3) ხელდასხმა და ეკლესიის კურთხევა უნდა ჩატარდეს გიორგი მთაწმინდელის განწესების მიხედვით⁴.

4) ძეგლისწერა კრძალავს ხელდასხმას, ე.ი. სამღვდლო თანამდებობაზე დანიშვნას ქრთამით, საფასით, ან ძღვენით; ძეგლში ჩამოთვლილია ეკლესიის მსახურნი უფროს-უმცროსობის მიხედვით: ქრთამი, ძღვენი და საფასე აკრძალულია კათალიკოსმა მიიღოს ეპისკოპოსი-

1. იქვე გვ. 109.

2. იქვე გვ. 112; ივ. ჯავახიშვილი ქართული სამართლის ისტორია, I, 1928, გვ. 43.

3. ქართული სამართლის ძეგლები, III, ი. დოლიძის რედ., 1970, გვ. 114–115.

4. ქართული სამართლის ძეგლები, III, ი. დოლიძის რედ., 1970, გვ. 115–116.

5. იქვე გვ. 116.

საგან და ეპისკოპოსზე დაბალი რანგის მსახურთაგან, ხოლო ეპოსკოპოსმა ეკლესიის მსახურთაგან და სხვა.

აღსანიშნავია, რომ ქრთამს ფეოდალურ საქართველოში ორგვარი მნიშვნელობა ჰქონდა: 1) თანამდებობის პირს ის ეძლეოდა, როგორც გასამრჯელო, 2) ქრთამი ნიშნავდა დანაშაულს. ძეგლისწერა კი კრძალავს ქრთამს, მას დანაშაულად აცხადებს, მაგრამ გარკვეულ ვითარებაში, ე.ი. საეკლესიო თანამდებობათა დანიშვნის დროს. აქედან არ ჩანს ქრთამის ზოგადი შინაარსი.

5) საეკლესიო ქონება, საეკლესიო ჭურჭელი, ნაყიდი ან შემოწირული, მხოლოდ თავისი დანიშნულებისამებრ უნდა იხმარებოდეს.

ძეგლისწერას დასახელებული აქვს უკიდურესი გარემოება, როცა ტყვის გამოხსნისათვის საჭირო იყო სახსარი. ამ შემთხვევაშიც კი ეკლესიის სამღვდლო ჭურჭელს ხელი არავინ უნდა ახლოს.

6) ქორწინება, მონათვლა, მონაზვნად განწესება ხდებოდა ეკლესიის მიერ განსაზღვრული წესით და ამ წესის დარღვევა აკრძალული იყო. გვირგვინის კურთხევა მხოლოდ ეკლესიაში უნდა შესრულებულიყო. ძეგლისწერაში ნახსენებია პირველი და მეორე ქორწინება. როგორც ჩანს, მესამე და მეოთხე ქორწინებას ის არ ცნობდა.

1. იქვე. გვ. 116 დასავლეთ ევროპის ფეოდალურ ქვეყნებში გავრცელებული იყო საეკლესიო თანამდებობათა ყიდვა-გაყიდვა: საეკლესიო თანამდებობებს ყიდდნენ მეფეები და მსხვილი ფეოდალები, რომელიც მათთვის გამდიდრებისა და ხელისუფლების გაძლიერების საშუალება იყო.

X-XI საუკუნეებში კათოლიკურ სამღვდლოებაში მიმდინარეობდა ე.წ. კლიუნის მოძრაობა (კლიუნი არის საფრანკეთში, ბურგუნდიაში ბენედიქტების მონასტერი. 910 წელს დაარსებულ აკვიტანიის ჰერცოგის მიერ; კლიუნის მონასტერი XI საუკუნის ნახევარში სათავეში ჩაუდგა მონასტერთა ძლიერ გაერთიანებას; კლიუნის მონასტერი იყო ცენტრი კლიუნის მოძრაობისა). ეს მოძრაობა მიზნად ისახავდა კათოლიკური ეკლესიის გაძლიერებას. რის შედეგადაც გატარდა კლიუნის რეფორმა, რომლის ერთ-ერთი ღონისძიება იყო საეკლესიო თანამდებობის ყიდვა-გაყიდვის მოსპობა (საეკლესიო თანამდებობათა და საეკლესიო ხარისხის ყიდვა-გაყიდვას „სიმონია“ ეწოდება; „სიმონია“ წარმოშობილია ლეგენდარული მოგვი - სიმონისაგან, რომელმაც სახარების გადმოცემით, სთხოვა მოციქულებს მიჰყიდონ მას სასწაულების მოხდენის უნარი) კათოლიკურმა ეკლესიამ „სიმონია“ აუკრძალა საერო ფეოდალებს, მაგრამ თვითონ ეკლესია. პაპები ფართოდ იყენებენ მას. Всемирная история. т. III. 195, С 273- 274; БСЭ. СИЭ; ივ. ჯავახიშვილი. ქართული სამართლის ისტორია, წ. II, 6. II. 1929, გვ. 21, 227.

2. ქართული სამართლის ძეგლები, III, 1970, გვ. 116-117.

3. იქვე. გვ. 117; ივ. ჯავახიშვილის ქართული სამართლის ისტორია, წ. II, 6. II. 1929, გვ. 21, 227.

7) დაქორწინებისათვის საჭირო იყო განსაზღვრული ასაკი: ქალი უნდა ყოფილიყო არანაკლები 12 წლის.

როგორც ჩანს, მაშინ მიღებული ყოფილა „ჩკლთა ქალყრმათა“ გვირგვინის კურთხევა, რასაც კრძალავს ძეგლისწერა¹.

8) კათალიკოსსა და ეპისკოპოსთაგან უნდა შეირჩნენ ეკლესიის ისეთი მსახურნი, რომლებიც გათვითცნობიერებულნი არიან საქრისტიანო წესებში; ამასთანავე, მღვდელი იქნება, დიაკონი თუ, საერთოდ, ეკლესიის მსახური, უანგაროდ უნდა ემსახურებოდეს ეკლესიის საქმეს; არც ერთმა მათგანმა „არა რაა ... განსცეს ქრთამისათვის, არცა რაა განყიდოს ვერცხლად, ვითარცა“ იუდამ უფალი. ვერცხლით გაყიდვა აქ უნდა ნიშნავდეს ღალატს, სარწმუნოების საწინააღმდეგო დანაშაულს.

9) ძეგლის მიხედვით, მოძღვართა სიმრავლე მონასტერში „... ძრავლისა შფოთისა და განხეთქილების მიზეზსა შემოიღებს“, ამიტომ მოძღვართა რიცხვი უნდა განისაზღვროს: დიდ მონასტერში დასაშვებია ორი მოძღვარი, ხოლო პატარაში – ერთიც საკმარისია².

„ხელმწიფის კარის გარიგებაში“ მოხსენიებულია მოძღვართმოძღვარი, რომელსაც მეფის შემდეგ პირველი ადგილი ეკავა. ის უნდა ყოფილიყო გელათის აკადემიის რექტორი³. მოძღვართმოძღვარი ნიშნავს მასწავლებელთა-მასწავლებელს. მოძღვართმოძღვარი სწავლული იყო, მას მოწაფეები ჰყავდა – მოძღვრების სახით და საკუთარი სკოლა ჰქონდა ამ სიტყვის ფართო მნიშვნელობით⁴. მოძღვართმოძღვარი, პირველ ყოვლისა, მოძღვრების უფროსია. საქართველოში, როგორც ჩანს, მრავალი მოძღვარი ყოფილა. ამ გარემოებას სახელმწიფო და ეკლესია შეუწუხებია, რადგანაც, ისინი თურმე, შფოთსა და განხეთქილებას თესავდნენ, ე.ი. ისეთ იდეებს ქადაგებდნენ, რაც ეკლესიისათვის მიუღებელი იყო, ამიტომაც საეკლესიო კრებას საჭიროდ

1. ქართული სამართლის ძეგლები, III, გვ. 117, 118; ივ. ჯავახიშვილი. ქართული სამართლის ისტორია, წ. II, 6. II, 1929 გვ. 366.

2. ქართული სამართლის ძეგლები, III, ი. დოლიძის რედ., 1970, გვ. 118.

3. იქვე.

4. ქართული სამართლის ძეგლები, ივ. სურგულაძის რედ., 1970, გვ. 31.

5. ქართული სამართლის ძეგლები, ივ. სურგულაძის რედ., 1970, გვ. 31; ივ. ჯავახიშვილი. ქართული სამართლის ისტორია, წ. II, 6. II, 1929, გვ. 55-56.

უცვნია მათ წინააღმდეგ ზომების მიღება და მოძღვართა რიცხვი მონასტერში შეუმცირებიათ.

10) ძეგლისწერა კრძალავს მონასტერში ერისკაცთა მიერ „სამოქალაქო“ და „სოფლის“ საქმიანობას – ვაჭრობას. განმარტავს, რომ მონასტერი არის სამლოცველო დაწესებულება და იქ ერისკაცების შეკრება, საერო ხასიათის საქმისათვის, დაუშვებელია¹.

ძეგლისწერა მონასტრის საპირისპიროდ ახსენებს „ადგილთა ქუაბავაზაკთა“. გამოქვაბულები, სადაც შესაძლებელია თავს აფარებდნენ ავაზაკები, ყაჩაღები. თავისთავად ტერმინი „ქუაბ-ავაზაკთა“ საყურადღებო და დამახასიათებელია ძეგლისწერის ეპოქისათვის იმ მხრივ, რომ მიუთითებს ყაჩაღობის გავრცელებაზე; ამ შემთხვევაში მონასტრისადმი „ქუაბ-ავაზაკთა ადგილი“ დაპირისპირებულია შედარების გასაძლიერებლად (მსჯელობის უფრო თვალსაჩინოებისათვის).

11) ძეგლისწერაში განმარტებულია, თუ სად, როგორ, ვის მიერ უნდა სრულდებოდეს ცოცხალთა და მიცვალებულთა ლოცვა და „ჟამისწირვა“².

12) ძეგლისწერის მიხედვით, სომეხნი სარწმუნოებით მწვალებლნი არიან და თუ სომეხნი მართლმადიდებლობას აღიარებს, მართლმადიდებელმა ეკლესიამ ისეთი წესით უნდა მიიღოს, როგორი წესითაც ლეზულობს წარმართს³.

13) ძეგლისწერა კრძალავს მართლმადიდებლისა და წარმართის შეუღლებას⁴.

14) კრძალავს აგრეთვე ე.წ. წარმომადგენლობით ქორწინებას⁵. წარმომადგენლობითი ქორწინებისას თუ შესაუღლებლნი სხვადასხვა ადგილას არიან და მათი ერთად შეყრა არ ხერხდება, მაშინ გავირგვინის კურთხევის დროს საქმროს მაგიერ მისი წარმომადგენელი უნდა იყოს.

15) ეხება ისეთი დანაშაულს, როგორიც არის სოდომური დანაშაული, ე.ი. არაბუნებრივი სქესობრივი კავშირი, მამათმავლობა.

1. ქართული სამართლის ძეგლები, III, ი. დოლიძის რედ., 1970, გვ. 119.

2. იქვე.

3. იქვე, გვ. 119-120.

4. იქვე, გვ. 120; ივ. ჯავახიშვილი. ქართული სამართლის ისტორია, წ. II, ნ. II, 1929, გვ. 168.

5. ქართული სამართლის ძეგლები, III, ი. დოლიძის რედ., 1970, გვ. 120-121; ივ. ჯავახიშვილის ძეგლები, ი. დოლიძის რედ., 1970, გვ. 369-370.

ვრცლად განიხილავს აგრეთვე ამ დანაშაულს და თვლის, როგორც ბუნების საწინააღმდეგოს. ასახელებს ცოდვებს: ადამიანთა შორის მტრობას, შურს, სიძულვილს, კაცისკვლას, ძრუშობას, ცრუ-ფიცს და მათ შორის ყველაზე დიდ ცოდვად მიაჩნია კერპთმსახურება.

ძეგლისწერის მიხედვით, სოდომური ცოდვაც განსხვავებულია ჩამოთვლილი ცოდვებისაგან. ყოველგვარი ნივთი, საგანი ღმერთმა გააჩინა და მათ გარკვეული დანიშნულება მისცა ადამიანის სასარგებლოდ, ხოლო სოდომური ცოდვა „წინაუკუმო ბუნებისა შესცვალბენ ბუნებითსა ძალსა თვისსა“; სოდომური ცოდვა ღვთისა და ბუნების საწინააღმდეგო მოვლენაა. ამ ცოდვამ დაღუპა ძრავალი სახელმწიფო, ძრავალ ხალხს დაუკარგა მან თავისუფლება. ძეგლისწერის ამ ნაწილში, სხვათა შორის, აღნიშნულია: სოდომურმა ცოდვამ „მკვცის ბუნებათა ვიეთმე კაცთა ავაზაკურითა ზედა-მოსვლითა“ სპარსეთი დასცაო. „ავაზაკურად ზედა-მოსვლა“ ნიშნავს ადამიანზე თავდასხმას, რომლის მიმართ გამოყენებულია „მკვცის ბუნება“. მხეცის ბუნებას შეუპყრია ადამიანი, სრულად დაუმორჩილებია ის, ბუნების საწინააღმდეგო ცოდვის, ანუ დანაშაულის ჩასადენად.

ძეგლისწერაში ასეთი დაპირისპირებებია მოცემული: მდიდარი და გლახაკი, მეფე და მთავარი, აზნაური და მდაბიო, მღვდელი და უმღვდელი, მოწესე და ერისკაცი. მოცემულია აგრეთვე ადამიანის ასაკი: ე.ი. მოხუცებული, შუა-კაცი და ჭაბუკი.

ივ. ჯავახიშვილისა და კ. კეკელიძის მოსაზრებით, ძეგლისწერა 15 მუხლისაგან შედგება. მისი უკანასკნელი გამომცემელი ი. დოლიძე კი 16 მუხლად ყოფს. ი. დოლიძის მიერ გამოყოფილი მე-16 მუხლი, ჩვენი აზრით, წინა მუხლის უშუალო გაგრძელებაა, ამიტომ ამ ნაწილის მე-16 მუხლად გამოყოფა უმართებულოა.

1. ქართული სამართლის ძეგლები, ი. დოლიძის რედ., 1970, გვ. 21.

2. იქვე, გვ. 121-123.

3. იქვე, გვ. 122-123.

4. იქვე, გვ. 123.

5. იქვე.

6. ივ. ჯავახიშვილი. ქართული სამართლის ისტორია, I, 1928, გვ. 44-45; კ. კეკელიძე. ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, I, 1951, გვ. 542.

7. ქართული სამართლის ძეგლები, III, ი. დოლიძის რედ., 1970, გვ. 123-124.

რეის-ურბნისის საეკლესიო კრება მოწვეულ იქნა 1103 წელს ქართლში, ორი საეპისკოპოსოს მახლობლად. კრების თავმჯდომარე ყოფილა კათალიკოსი იოანე. თვალსაჩინო მონაწილეობა მიუღიათ ძეგლისწერის შემუშავებაში საქართველოს მაშინდელ მწიგნობართუხუცესს გიორგი მონაზონსა და არსენ მონაზონს, ანუ იყალთოელს.

ძეგლისწერა ორჯერ არის გამოცემული.

7

ჩ

ს

1. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, I, 1928, გვ. 41.

2. იქვე, გვ. 42-43.

3. თ. ჟორდანიას, ქრონიკები, II, გვ. 51-72; ქართული სამართლის ძეგლები, III, ი. დოლიძის რედ., 1970, გვ. 106-127.

კათალიკოზთა სამართალი (1543-1549 წწ.)

ამ ძეგლის დათარიღების საკითხს მრავალი მკვლევარი შეეხო. თვლიდნენ, რომ იგი შედგენილია XVII ან XVI საუკუნეში¹. კ. კეკელიძის გამოკვლევით, ძეგლი შედგენილია 1543-1549 წლებში². ეს თარიღი სინამდვილესთან ახლოს უნდა იყოს³.

1. ქართული სამართლის ძეგლები, III, 1970, გვ. 229.

2. თ. ჟორდანიას ქრონიკები, II, გვ. 294-297; ს. კაკაბაძე მცნება სახელწოდებით, 1913; ქართული სამართლის ძეგლები, III, 1970, გვ. 221-233.

3. კახეშვიტი, ქართლის ცხოვრება, წ. II, დ. წუხანუაშვილის გამოცემა, 1851, გვ. 196.

თ. ჟორდანიას ქრონიკები, II, 1917, გვ. 375; ს. კაკაბაძე, სასწრაფო კათალიკოზთა და მათი შედგენის დრო, 1913.

4. კ. კეკელიძე, ძველი ქართული შერეული იუსტიციის ისტორია, I, 1951, გვ. 542.

5. ივ. ჯაკაბიძე, ქართული სამართლის ისტორია, I, 1928, გვ. 51; ქართული სამართლის ძეგლები, I, 1963, გვ. 605.

ძეგლი შედგენილია ქართლის კათალიკოსის მალაქიასა და აფხაზეთის კათალიკოსის ევდემონის მიერ; ამასთანავე, კათალიკოსებთან ერთად, როგორც ეს ძეგლის შესავალშია აღნიშნული, შეკრებილნი ყოფილან „ყოველნი ეპისკოპოზნი აფხაზეთისანი“.

ვახტანგის სამართლის წიგნთა კრებულში ამ ძეგლს ეწოდებოდა „წმიდათა და მართლმადიდებელთა ქართლისა და აფხაზეთის კათალიკოზთა და ღირსთა ეფისკოპოსთაგან გაწესებული სამართალი“. ასეთი სათაური იქნებოდა სრული და შინაარსისადმი სავსებით შესაბამისი. ი. დოლიძე ამოკლებს ამ სათაურს „კათალიკოზთა სამართალი“. ძეგლი შედგენილია დასავლეთ საქართველოში და ამ მხარისათვის არის განკუთვნილი.

ძეგლის შესავალში აღნიშნულია მისი შედგენის მიზეზი: „... ცოდვათა ჩუენთაგან, მრავალი უწესობა და უჯერო საქმე შემოვიდა: კაცის კვლა, კაცის სყიდვა, ეკლესიის კრეხვა და უხვედრობა“, ე.ი. კრების მოწვევის მიზეზი ყოფილა დასავლეთ საქართველოში შექმნილი განსაკუთრებული მდგომარეობა, რომლის გამო საჭიროდ უცვნიათ საგანგებო ზომების მიღება, რისთვისაც შეკრებილან და შეუდგენიათ კანონები — „კათალიკოზთა სამართლის“ სახით.

ამ პერიოდში საქართველო პოლიტიკურად დანაწილებულია, მაგრამ ამ კრებას ქართლის კათალიკოსიც დასწრებია. ფეოდალიზმის განვითარების თავისებურება საქართველოში ის იყო, რომ მთელმა რიგმა შინაგანმა და გარეგანმა ფაქტორებმა ხელი შეუშალა ერთიანი ქართულ სახელმწიფოს განვითარებას, მაგრამ ერთიანობისათვის ბრძოლა საქართველოში არასოდეს შეწყვეტილა. ის მიზეზები, რომლებმაც განაპირობა დასავლეთ საქართველოში ეკლესიის მესვეურთა კრების მოწვევა და კანონების მიღება, აღმოსავლეთ საქართველოშიც არსებობდა. ამიტომ ვხედავთ ამ კრებაზე აღმოსავლეთ საქართველოდან კათალიკოს მალაქიას.

ივ. ჯავახიშვილის აზრით, კათალიკოსთა სამართლის მოქმედების ასპარეზი დასავლეთ საქართველოთი შემოიფარგლება, მაგრამ რადგა-

1. ქართული სამართლის ძეგლები. III. 1963, კვ. 393.

2. იქვე. კვ. 100.

3. იქვე. კვ. 606.

4. იქვე. კვ. 393.

ნაც გურიის ეპისკოპოსი არ მონაწილეობდა კათალიკოსთა სამართლის შედგენაში, ამიტომ გურიაში ეს სამართალი არ მოქმედებდა.

„კათალიკოსთა სამართლის“ შესავალში წერია: „დავიდევით სჯულის კანონი და ჩუენცა იმისაგან გადმოვიღეთ; და რაც იმისაგან არ გადმოვიღეთ, ჩვენ ჩუენი მაგიერი არა შეგკმატებია რა და სჯულის კანონიცა ასრე ბრძანებს“.

დ. ბაქრაძის აზრით, ეს „სჯული“ უნდა იყოს ექვთიმე მთაწმინდელის მიერ ნათარგმნი „მცირე სჯულიკანონი“; კ. კეკელიძე არ ეთანხმება დ. ბაქრაძეს და ამტკიცებს, რომ „კათალიკოსთა სამართლის“ შემდგენელნი დიდი სჯულისკანონით ხელმძღვანელობდნენ, ეს მოსაზრება მართებული უნდა იყოს¹.

„კათალიკოსთა სამართლის“ შედგენის პერიოდი მეტად მძიმეა საქართველოსათვის. ოსმალეთის აგრესია განსაკუთრებით თავს იჩენს XVI საუკუნეში. სამცხე-საათაბაგო ოსმალეთმა ხანგრძლივი ომების შემდეგ დაიპყრო და მოსახლეობის გათურქებას შეუდგა. ამის შემდეგ ის იწყებს საქართველოს სხვა ნაწილების დალაშქვრას, განსაკუთრებით კი მან პირველად დასავლეთ საქართველოს შემოუტია. 1510 წელს ოსმალეთი სამცხე-საათაბაგოდან მოულოდნელად ქუთაისში შემოიჭრა².

დასავლეთ საქართველოს ოსმალეთი ყოველმხრიდან უტევედა. საქართველოს უკიდურეს ჩრდილო-დასავლეთის საზღვარზე ოსმალეთმა თავისი გავლენის ქვეშ მოაქცია „ჯიქები და ზოგიც სხვა ჩერქეზულ-აფხაზური ტომი“³. ამ მხრიდან დაიწყო დასავლეთ საქართველოში ლაშქრობა. ამას გარდა, ოსმალეთი დასავლეთ საქართველოს ტრაპიზონის მხრიდანაც შემოესია. XVI საუკუნიდან ოსმალეთმა ჭანეთი (ლაზეთი) მიიტაცა და დასავლეთ საქართველოს გურიის მხრიდანაც

1. ივ. ჯავახიშვილი. ქართული სამართლის ისტორია, I. 1928. გვ. 57.

2. ქართული სამართლის ისტორია, I. 1963. გვ. 393.

3. Сборник законов Грузинского царя Вахтанга VI-го, издание А. С. Френкеля, под редакцией Д. З. Бакрадзе, 18876, с. 129-130.

4. კ. კეკელიძე. ძველი ქართული მწერლობის ისტორია, 1951. გვ. 543.

5. ქართული სამართლის ძეგლები, I. 1970. გვ. 609.

6. საქართველოს ისტორია, I. 1958. გვ. 253; ივ. ჯავახიშვილი ქართველი ერის ისტორია, IV. 1948. გვ. 215.

7. საქართველოს ისტორია, I. დამხმარე სახელმძღვანელო, 1958. გვ. 283.

მოადგა. ოსმალეთის აგრესია თანდათან ძლიერდებოდა. ქვეყნის საწარმოო ძალთა განვითარება შეფერხდა. ეკონომიურ შეფერხებას საქართველოს პოლიტიკურად დაშლა მოჰყვა. ოსმალთა აგრესიის მძვინვარე ტალღები დასავლეთ საქართველოს წალეკვით ემუქრებოდა. ასეთ ვითარებაში ქვეყნის შიგნით გამწვავდა კლასთა ბრძოლა, გახშირდა მეკობრეობა, მკვლელობა. განსაკუთრებით საშიში გახდა ტყვეების საზღვარგარეთ გაყიდვა. ოსმალეთი საქართველოდან ტყვეებით ვაჭრობას ყოველმხრივ უწყობდა ხელს. ქართველი გლეხების საზღვარგარეთ გაყიდვა ქართული ფეოდალური საზოგადოების ფიზიკური არსებობის საკითხს კითხვის ქვეშ აყენებდა.

ასეთ ვითარებაში დასავლეთ საქართველოში მოიწვიეს საეკლესიო კრება, რომელმაც „კათალიკოზთა სამართალი“ შეიმუშავა. „კათალიკოზთა სამართალი“ ეხება საეკლესიო და საერო სამართლის საკითხებს.

როგორც აღვნიშნეთ, ოსმალთა აგრესიის გაძლიერების ვითარებაში განსაკუთრებით საშიში შეიქნა საქართველოსათვის ტყვეების ყიდვა-გაყიდვა. ძეგლიც სწორედ ამ დანაშაულის განმარტებითა და სანქციით იწყება.

„რამანც კაცმან კაცი დაყიდოს, ანუ დიდმან, ანუ მცირემან, ანუ თავადმან, ანუ აზნაურმან, და ან გლეხმან, წმიდათა კრებულთაგან შეჩუენებულ იყოს და განკდილი“².

პირველ ყოვლისა, ყურადღებას იქცევს ტყვის „გაყიდვა“ და არა „ყიდვა-გაყიდვა“. ცხადია, იგულისხმება საზღვარგარეთ — ოსმალეთში ან სპარსეთში, ან კავკასიის მთებში გაყიდვა. მყიდველს, ამ შემთხვევაში, ოსმალებს ან სპარსელებს და სხვა, ვერ დასჯიდნენ, მათზე ხელი ქართველ ხელისუფალთ არ მიუწვდებოდათ, მაგრამ თუ ქართველი იყიდდა ტყვეს საზღვარგარეთ, და საქართველოში მოიყვანდა, ეს აკრძალული არ იქნებოდა, რადგან არაქრისტიანს ქრისტიანულ ქვეყანაში მოიყვანდნენ და, ალბათ, გააქრისტიანებდნენ.

ამგვარად, დამნაშავედ ითვლება ტყვის გამყიდველი საქართველოდან საზღვარგარეთ.

ძეგლით კაცის გაყიდვა ყველას ეკრძალება „დიდი“ იქნება თუ

1. იქვე.

2. ქართული სამართლის ძეგლები, I, 1963, გვ. 393, მუხ. I.

„მცირე“ – თავადი, აზნაური და გლეხი. XVI საუკუნეში გაბატონებული კლასის მაღალი ფენა თავადია, აზნაური გაბატონებულ კლასს ეკუთვნის, მაგრამ თავადზე დაბლა დგას, ხოლო გლეხი მშრომელი მასების წარმომადგენელია. გლეხობა ამ პერიოდში დიდი ხანია უკვე ყმადქცეულია. ადამიანის გაყიდვისათვის დაწესებულია შეჩვენება და დაგმობა-გაძევება, მაგრამ ამით არ თავდება ამ დანაშაულის შესახებ საუბარი. საჭიროა საქმის მართებული გამოძიება („მართლით განკითხვითა და გამოძიებითა“); თუ აღმოჩნდება და დადასტურდება, რომ ბრალდებული დამნაშავეა, მაშინ ის უნდა დაისაჯოს. თუ დამნაშავე მის მიერ გაყიდულს დაიხსნის და მოიყვანს თავის ადგილზე, მაშინ ვალდებულია საურავი, ანუ ჯარიმა გადაუხადოს იმ საწყმოსო, ეპისკოპოსს, სადაც ტყვე ცხოვრობდა, აგრეთვე საურავი ტყვის ბატონს. თუ გაყიდულ ტყვეს დამნაშავე უკან ვერ დააბრუნებდა, მაშინ მას ჩამოხრჩობა არ ასცდებოდა. ხოლო თუ ვინმემ ქრთამი აიღო და „არ ჩამოხრჩო“, შეჩვენებული და დაწყევლილი იქნება¹.

საყურადღებოა, რომ ქრთამი აქ აღნიშნულია, როგორც დანაშაული.

ამ მუხლით დამნაშავე უხდის საურავს ეპისკოპოსსა და გაყიდულის ბატონს. იმიტომ, რომ გაყიდვა ხდება ყმის, ე.ი. ადამიანის, რომელსაც ბატონი ჰყავდა. შეიძლება, როგორც გამონაკლისი, საზოგადოების სხვა ფენის წარმომადგენელიც გაეყიდათ, მაგრამ ეს იმდენად იშვიათი იქნებოდა, რომ ამის აღნიშვნა საჭიროდ არ უცვნიათ.

ეკლესიისა და ხატის გაძარცვა, „კათალიკოზთა სამართლის“ მიხედვით, მკრეხელობაა და დამნაშავე უნდა ჩამოხრჩონ. ქართულ ტექსტში წერია: „ვინც ეკლესია გატეხოს და ხატი განძარცოს უკანონოდ, ძელსა მიეცეს“². რუსულ ენაზე გამოცემულ ძეგლში კი ასეთი თარგმანია: „... КТО ЦЕРКОВЬ ОБОКРАДЕТ И ОБРАЗА ОГРАБИТ, ТОТ БЕЗ СУДА БУДЕТ ПОВЕШЕН“³. როცა ერთმანეთს ვადარებთ ქართულსა და რუსულ ტექსტებს, ყურადღებას იქცევს ის, რომ ქართული „უკანონოდ“ რუსულად გამოცემულია „без суда“, რაც არ მიგვაჩნია მართებულად. სიტყვა „უკანონო“ წინა მუხლშიც არის

1. ქართული სამართლის ძეგლები. I, 1963. გვ. 393. მუხ. 1.

2. იქვე. გვ. 394. მუხ. 2.

3. Сборник Грузинского царя Вахтанга VI-го. под ред. Д. З. Бакрадзе. 1887. с. 130. ст. 3.

ნახმარი და „უსამართლოს“ ნიშნავს. აქაც ასე უნდა გავიგოთ. შემდეგი მუხლი (მე-3) ეხება ეკლესიიდან საქონლის „გამოტანას“. ე.ი. ეკლესიის საქონლის, ნივთის მითვისებას. წინა (მეორე) მუხლში, როგორც ვნახეთ, აღნიშნულია ეკლესიის „გატეხა“ და ხატის „გაძარცვა“, აქ კი წერია: „ვინცა ეკლესიას შიგან შევიდეს და საქონელი გამოიტანოს“. მხედველობაშია „გატეხის“ და „გაძარცვის“ გარეშე ეკლესიაში შესვლა და იქიდან საქონლის გამოტანა. როცა ეკლესია ღიაა, იქ შესვლა ყველას შეუძლია, შიგ ყოველთვის არის ეკლესიის მსახური. რომელიც ეკლესიის საქონელს წასაღებად არ გასცემს. მაშასადამე, უნდა ვიგულისხმოთ, ეკლესიიდან საქონლის გამოტანა ხდება ფარულად, ქურდულად. მესამე მუხლის მიხედვით, დამნაშავეს მიესჯება საქონლის ანაზღაურება და დაშავება, ანუ გახეობრება, რომელიმე ასოს მოკვეთა.

მეოთხე მუხლის მიხედვით, ძმისა და მამის მკვლელს უნდა მიესაჯოს ხელის მოკვეთა და გაძევება¹. ხელის მოკვეთა ტალიონის პრინციპის გამოძახილია, რამდენადაც მკვლელობა ხელის საშუალებით ხდება, ამიტომ სწორედ ხელის მოკვეთაა გათვალისწინებული. ამგვარივე პრინციპია ასახული ვახტანგის სამართლის წიგნში, რომელიც მეფის მოღალატეს (ვინც „მტერს მიუვიდეს“) ფეხის მოკვეთით ემუქრება (მუხ. 220).

მეხუთე მუხლის მიხედვით, ვინც „უბრალოდ“, ე.ი. დანაშაულის გარეშე მოკლავს ვინმეს, ან მგზავრს, ან მცველს – დაისჯება², მაგრამ სასჯელის სახე დასახელებული არ არის. ამასთანავე, ეს მკვლელობა თითქოს „ქურდობით“ ხდება, ე.ი. მიპარვით.

მექვსე მუხლით, ქურდი უნდა დაისაჯოს ძველი „წესის“ მიხედვით³, მაგრამ ამ წესის შინაარსი ახსნილი არ არის.

პირველ ყოვლისა, ქურდობას ქართული საკანონმდებლო ძეგლები (ვახტანგის სამართლის წიგნი, „დასტურლამალი“ და სხვ.) განასხვავებდნენ მისი ჩადენის ადგილის მიხედვით: ქვეყნის შიგნით, ქვეყნის გარეთ, ურდოში ჩადენილი დანაშაული და სხვ. ქურდობი-

1. ქართული სამართლის ძეგლები, I, 1963, გვ. 393, მუხ. 1.

2. იქვე, გვ. 394, მუხ. 3.

3. ქართული სამართლის ძეგლები, I, 1963, გვ. 393, მუხ. 1.

4. იქვე, გვ. 194.

5. იქვე, გვ. 394.

სათვის სასჯელის სხვადასხვა სახე იყო დაწესებული: ორმაგი, სამმაგი, ოთხმაგი, ხუთმაგი და შვიდმაგი გადასახადი.

მე-7 მუხლიდან დაწყებული მე-16 მუხლამდე, ე.ი. ცხრა მუხლი, ეკლესიის მსახურთა მოვალეობას, ამ მოვალეობის შეუსრულებლობასა და სხვა საკითხებს ეხება.

ეპისკოპოსი თუ 20 დღეზე მეტი ხნის განმავლობაში თავის ეკლესიაში არ იმყოფება, ისე რომ მეფეს ან კათალიკოსს არ გაუგზავნია ან არ არის თავისი სამწყსოს დასათვალიერებლად, ან არ ყოფილა ავად, ანდა სისტემატურად ქორეპისკოპოსს არ აგზავნის თავის სამწყსოში სხვადასხვა საკითხის მოსაგვარებლად, არ იცავს ეკლესიას, მის ქონებას, დიდი სჯულისკანონის წინააღმდეგ ნებას რთავს „უხვედრო“ (ნათესავთა) ქორწინებაზე, ასეთი ეპისკოპოსი დაიწყევლოს და ექსორია ქმნილ იყოს თავისი საყდრისაგან (მე-7 მუხლი).

ეპისკოპოსმა ღირსეული დიაკონი და მღვდელი უნდა აკურთხოს. სანამ აკურთხებდეს, მანამ უნდა გამოსცადოს (მუხ. 8). ეპისკოპოსი არ უნდა ჩაერიოს სხვა ეპისკოპოსის სამწყსოს საქმიანობაში (მუხ. 9), წინააღმდეგ შემთხვევაში შეჩვენებული იქნება.

მღვდელი თუ ერისკაცის ხელით ვინმეს ზიარებას გაუგზავნის, ის მღვდლობიდან უნდა გადააყენონ (მუხ. 10), თუ ეპისკოპოსმა ასეთი მღვდელი არ დასაჯა, ის ეპისკოპოსი უნდა დაიწყევლოს (მუხ. 11).

ქორეპისკოპოსი ვალდებულია დადიოდეს საეპისკოპოსოში და ამოწმებდეს სარწმუნოებრივი წესების შესრულებას: მარხვის დაცვას, უქმე დღეების შენახვას, ნათესაობას და სხვ. (მუხ. 12).

არც თავადს, არც აზნაურსა და არც გლეხს არა აქვთ უფლება წინააღმდეგ ეპისკოპოსსა და ქორეპისკოპოსს და ხელი შეუშალონ წინა მუხლში აღნიშნულ საქმიანობაში (მუხ. 13). ასეთი წინააღმდეგობა „მეფემან მისად სისხლად და შეცოდებად მოიკითხოს“ (მუხ. 14), ე.ი. ჩაითვალოს მეფის წინააღმდეგ ჩადენილ ურჩობად და დანაშაულად.

ეპისკოპოსი სარწმუნოებრივ საკითხებში თუ წინააღმდეგება კათალიკოსს და არ შეისმენს მის შთავონებას, ეს საქმე კარგად გამოიძიონ და თუ ეპისკოპოსის დანაშაული კათალიკოსის მიმართ დამტკიცდება, ასეთი ეპისკოპოსი მეფის მიერ ექსორია ქმნილ უნდა იყოს (მუხ. 15).

1. იოანე პაგრატიონი. სჯულება. ივ. სურგულაძის რედ. 1957, გვ. 029-032; ივ. სურგულაძე. ნარკვევები სახელმწიფოსა და საპარტოზის ისტორიიდან. 1963, გვ. 51-54.

მეფის მოღალატეს, თუ დანაშაული „მართლით განკითხვით და გამოწულილვითა“ დაუმტკიცდება, სიკვდილით დაისჯება (მუხ. 16).

კათალიკოსისა და ეპისკოპოსის გინებისათვის დამნაშავე ისე უნდა დაისაჯოს, როგორც ეს გათვალისწინებულია დიდი სჯულისკანონში (მუხ. 17).

ეპისკოპოსმა უღირსი მღვდელი ან დიაკონი თუ აკურთხა, ისე რომ იცოდა მისი უღირსობა, მაგრამ ქრთამი აიღო, ამისათვის უნდა შეჩვენდეს, როგორც სვიმონ მოგვი. ამასთანავე, ეპისკოპოსი, მოძღვარი და წინამძღვარი „ქრთამით ნუ დაიდგინების“, „სჯულის კანონი“ წყევლის, როგორც მაკურთხებელს, ისე კურთხეულს (მუხ. 18). პირველ ყოვლისა, ჩვენს ყურადღებას იქცევს ბრალის საკითხი: ეპისკოპოსმა უნდა „იცოდეს“, რომ მღვდელი უღირსია, ე.ი. ეპისკოპოსს შეცნობილი უნდა ჰქონდეს, რომ მისი მოქმედება დანაშაულებრივია; დამნაშავე ეპისკოპოსი დანაშაულს ჩადის ანგარებით, ქრთამით.

„კათალიკოზთა სამართალში“ ჩამოთვლილი დანაშაულის სახეები მძიმეა, მაგრამ ძეგლის მიხედვით, განსაკუთრებით მძიმეა ტყვის გაყიდვა და ეკლესიის გაძარცვა, ამიტომაც სასამართლოს ევალება მკაცრი იყოს ასეთ დამნაშავეთა მიმართ. ძეგლი წყევლა-კრულვით ემუქრება მას, ვინც ამ საქმეს მართებულად არ გამოიკვლევს, ვინც „მართალი მრუდად გამოიკულიოს და მრუდი განამართლოს“ (მუხ. 19).

„კათალიკოზთა სამართალი“ შეჩვენებით ემუქრება აგრეთვე იმას, ვინც ეკლესიასა და მონასტერს ქონებას წაართმევს (მუხ. 20). ამავე მუხლში (მუხ. მე-20) ჩამოთვლილია ეს ქონება: მამული, სოფელი, ვენახი, მიწა და აგარა.

„მცნება სასჯულოს“ განხილვისას აღვნიშნეთ, რომ „მამული“ ყანასთან არის დაპირისპირებული; ყანაც შეიძლება შედიოდეს მამულში, აგრეთვე სოფელი, ვენახი, მიწა და აგარა, ანუ აგარაკი. „მიწა“ ამ შემთხვევაში „მიწა-ადგილის“ მნიშვნელობით არის ნახმარი.

აქ ჩამოთვლილი ცალკეული ერთეულები დაწვრილებით უნდა იქნეს შესწავლილი სხვა წყაროების მონაცემებთან დაკავშირებით. ძეგლის მიხედვით, მამული, სოფელი, ვენახი, მიწა და „აგარაკი“ ფეოდალური საკუთრების ცალკეული სახეებია.

მომდევნო მუხლში (მუხ. 21-ე) დასახელებულია: სახლი, მამული და აგარაკი. სახლი ოჯახს ნიშნავს, მამული – უძრავ საკუთრებას, ხოლო აგარაკი სახნავ-სათესი ადგილი უნდა იყოს.

ძეგლის 21-ე მუხლი ლოცვა-კურთხევას უგზავნის იმას, ვინც დაიცავს და შეასრულებს „კათალიკოზთა სამართლის“ მუხლებს.

ხოლო წყევლა-კრულვით ემუქრება ამ სამართლის მოწინააღმდეგეთ. ეს არის სიგელის ბოლო, რომელშიაც შედის: წყევლა-კრულვა სიგელის დამრღვევთა, ლოცვა-კურთხევა სიგელის დამამტკიცებელთა, ხელრთვა, თარიღი და სხვ.

ხელრთვამდე კი ჩასმულია ცალკე მუხლი (მუხ. 22), რომელშიც წერია: თავადი, აზნაური ან გლეხი, რომელიც რძალს შეერთავს, შეჩვენებულია და ამასთანავე „კაციცა და დედაკაციც ვალმა-გამოლმა დაიკირონ, და მკირავნი ჩუენგან დალოცვილ- და კურთხეულნი იყონ“.

სასჯელის ასეთი სახე იშვიათად გვხვდება. როგორც ჩანს, ამ სახის დანაშაული გავრცელებული ყოფილა, რომ „კათალიკოზთა სამართალში“ შეუტანიათ. გაუგებარია, რომ სხვა ნათესავზე არაფერია აღნიშნული. ამ მუხლს მოსდევს ხელრთვა.

თავში წერია აფხაზეთის კათალიკოსი, ამას მოსდევს საეკლესიო იერარქები შემდეგი თანამიმდევრობით: ქუთათელი, გენათელი, ჭყონდიდელი, ბედიელი, მოქველი, დრანდელი, ცაგერელი, ხონელი, ნიკორწმინდელი და ჩიშელი. მაგრამ ძეგლი ამით არ მთავრდება, ხელრთვის შემდეგ მოცემულია ცალკე მუხლი: „უბრალოდ“ ცოლის დამგდებელი შეჩვენებულიც იყოს და ამასთანავე „სიკუდილითა განიპატიჟოსო“⁵. ეს მუხლი შემდეგ უნდა იყოს დამატებული, ვის მიერ ან რისთვის არის მიმატებული, ეს არ ჩანს. ცოლის გაშვებისათვის სიკვდილით დასჯა გაუმართლებელია და ასეთი რამ უცნობია ქართული სამართლის სხვა წყაროებისათვის⁶.

„კათალიკოზთა სამართალი“ მნიშვნელოვანი წყაროა ქართული სამართლის ისტორიისათვის.

ამ ძეგლს სპეციალური გამოკვლევა მიუძღვნა ნ. ურბნელმა⁷. ძეგლი პირველად გამოსცა ს. კაკაბაძემ⁸. ხოლო მეორედ ი. დოლიძემ⁹.

1. ქართული სამართლის ძეგლები. I. 1963. გვ. 396-397.

2. ივ. ჯავახიშვილი. ქართული სიგელა-მცოდნეობა. ანუ დიპლომატიკა. 1926. გვ. 111-118.

3. ქართული სამართლის ძეგლები. I. 1963. გვ. 397.

4. იქვე.

5. იქვე.

6. იქვე. გვ. 608-609.

7. ნ. ურბნელი. ჩვენი საეკლესიო ისტორიიდან. სამართალი კათალიკოზთა „მთაბე“. 1898. №3.4.

8. ს. კაკაბაძე. კათალიკოზის სამართალი და მისი ისტორია. თბილისი, 1913წ.

9. ქართული სამართლის ძეგლები. I. 1963. გვ. 393-397.